

Термін покарання відбувала у ВТТ на станції Бериккуль Томської залізниці [6, с. 429].

Таким чином, встановлено частину імен освітян – уродженців Вінниччини, які були репресовані поза її межами, а саме у Харківській області.

Джерела та література:

1. Марочко Василь. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929-1941) / В. І. Марочко, Г. Хілліг. К.: Наук. світ, 2003. 302 с.
2. Реабілітовані історією. Харківська область. Книга перша. Ч. 1. К.; Х.: Оригінал, 2005. 800 с.: іл.
3. Реабілітовані історією. Харківська область. Книга перша. Ч. 2. К.; Х.: Оригінал, 2008. 672 с.: іл.
4. Реабілітовані історією. Харківська область. Книга друга. К.; Х.: Оригінал, 2014. 672 с.: іл.
5. Реабілітовані історією. Харківська область. Книга третя. Ч. 1. К.; Х.: Оригінал, 2015. 672 с.: іл.
6. Реабілітовані історією. Харківська область. Книга третя. Ч. 2. К.; Х.: Оригінал, 2016. 696 с.: іл.
7. Реабілітовані історією. Харківська область. Книга третя. Ч. 3. К.; Х.: Регіональний інформаційний центр, 2019. 640 с.: іл.
8. Реабілітовані історією. Харківська область. Книга третя. Ч. 4. К.; Х.: КП «Регіональний інформаційний центр» Харківської обласної ради; ТОВ «Золоті сторінки», 2021. 832 с.: іл.

***Анатолій Войнаровський,
Дарина Дикун***

ТРАГЕДІЯ ГОЛОКОСТУ В БЕРДИЧЕВІ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ТВОРАХ ВАСИЛЯ ГРОССМАНА

У статті здійснено аналіз літературної спадщини Василя Гроссмана, у якій висвітлено трагедію голокосту в Бердичеві під час нацистської окупації у 1941 – 1943 роках, зокрема це такі твори – «Вбивство євреїв у Бердичеві» та «Життя та доля».

Ключові слова: Василь Гроссман, Бердичів, «Життя і доля», Голокост, окупація

У місті Бердичів, яке знаходиться у Житомирській області, у 1905 році народився Василь Семенович Гроссман, у сім'ї єврейських інтелігентів. Його батько працював інженером, а мати була вчителькою французької мови. У 1914 році Василь Гроссман мав розпочати навчання у Київському училищі, але через початок Великої (Першої світової) війни, він разом з матір'ю повернувся до Бердичева. З 1919 по 1921 рр. навчався у трудовій школі. Після цього поїхав навчатися до Київського університету народної освіти. У 1923 році перевівся на хімічний факультет Московського університету. У 1929 році він закінчив навчання і влаштувався на роботу завідуючим газоаналітичної

лабораторії шахти Смолянка-11, потім – у місті Сталіно (нині Донецьк) [6, с. 79-80].

У цьому ж році відбулася «проба пера», яка пов'язана з рідним містом. В журналі «Вогник» було опубліковано нарис 23-річного Гроссмана «Бердичів не жартома, а всерйоз». Цей текст зайняв у журналі лише дві сторінки, але яскраво свідчив про літературну обдарованість його автора. На цих двох сторінках Гроссман стисло і образно описав минуле Бердичева; згадав про негативний імідж міста поміж пересічних громадян; пройшовся по деяких образливих стереотипах («Бердичів синонім єврейської торгової буржуазії, гніздо спекулянтів, місто, де живуть торгівлею та обманом»; «Що знає про Бердичів мисливець антисеміт? Що це «їхня столиця». Що знає про Бердичів всякий – схильний до антисемізму? - Що це місто торговців та спекулянтів»). А потім чесно й не без гордості розповів про економічні, промислові та соціальні перетворення, які відбулися в Бердичеві за в період 1920 – х років. Основну ціль свого нарису автор визначив так: «Просто громадянам треба розповісти про Бердичів. Нехай знають, що місто це - цілком хороше, чесне, радянське, анітрохи не гірше за Уфу чи Волоколамськ...»[2, с. 3].

Пізніше Василь одружується з Ганною Петрівною Мацук, яка народила йому доньку, яку назвали Катеринкою — на честь матері В. Гроссмана. У 1934 році починаються суворі випробування у його житті — Василь розлучається з дружиною, яка захворює сухотами (туберкульоз), тому лікарі радять змінити клімат і він переїжджає до Москви. Саме тут він починає працювати над своїми творами.

Спочатку в «Літературній газеті» з'являється оповідання «В місті Бердичеві» про роки Громадянської війни. Цей невеликий твір описує всю самотню культуру міста тих часів, особливо яскраві та специфічні риси повсякдення, життя Бердичівського базару : «Цілий день на Ятках кипів котел: мужики торгували білими, ніби вимазаними крейдою березовими дровами, жінки шарудили вінками цибулі, старі єврейки сиділи над пухкими пагорбами пов'язаних за лапки гусей. Покупці дмухали на ніжний пух між лапами і мацали жир, що жовтів під теплою м'якою шкірою птахів. Темноногі дівчата в кольорових платках носили високі червоні горщики, через край повні суниці, і злякано, ніби збираючись втекти, дивилися на покупців... Сліпий жебрак, з білою бородою чарівника, молитовно і трагічно плакав, простягаючи руки, але на його страх всі байдуже проходили повз. Жінка, відірвавши від вінка найменшу цибульку, кинула її в бляшану миску старого. Той обмацав цибульку і, переставши молитися, сердито сказав: «Щоб тобі дитино так на старість давали», – і знову протяжно заспівав давню, як єврейський народ, молитву...».[5, с.10-11].

У 1937-1940 рр. пише один з своїх найвідоміших творів «Степан Кольчугін».

З початком Другої Світової війни В. Гроссман працює у штаті газети «Червона Зірка», як кореспондент та часто виїжджає на фронт. Через події, які він бачить кожного дня, у 1942 році видає повість «Народ безсмертний» - це був перший твір Василя Семеновича про війну.

Взимку 1944 року Василь приїздить до Бердичева у пошуках своєї матері і тоді дізнається, що серед тисяч розстріляних 15 вересня 1941 року була і Катерина Савеліївна. Він дуже довго не може прийняти її втрату та відчуває свою провину, що не зміг її вберегти від німецького терору. Тоді він збирає всі документально підтверджені випадки та видає «Вбивство євреїв у Бердичеві» :

«У Бердичеві до війни мешкало 30 тисяч євреїв – половина всього населення міста... – так починається цей матеріал. – ...саме Бердичів вважався найбільшим єврейським містом в Україні. Ще до революції антисеміти та чорносотенці називали його «єврейською столицею». Німецькі фашисти, які вивчали перед масовим вбивством євреїв питання про розселення євреїв в Україні, особливо наголошували на Бердичеві. Єврейське населення жило дружно з російським, українським та польським населенням міст та навколишніх сіл. За весь час існування міста в ньому не було жодних національних ексцесів...»[3, с. 5].

А потім він дуже точно описує усі скоєні німцями звірські злочини і не забуває про прізвища, дати, місця та кількість жертв. Цей нарис пізніше увійшов до «Чорної книги», яку В. Гроссман видав разом з Іллею Еренбургом, про усі факти знищення євреїв в СРСР.

Ще одним про Другу Світову війну був твір «Життя та доля». У ньому Василь Гроссман висвітлює бердичівську трагедію 1941 року, а саме життя героя — фізика Віктора Штрума. По сюжету головний герой отримує листа від матері, який вона писала, коли перебувала у гетто. Лист йде до Віктора два роки — тому на момент прибуття в руки головного героя, його матері вже немає в живих, її разом з іншими жителями єврейського походження, розстріляли німці. Назва міста «Бердичів» у самому листі не вказується, але по опису місцевості та назві навколишніх сіл — це стає очевидним.

Ось так, Василь Гроссман увічнив пам'ять про свою матір, у цій трагічній сюжетній лінії. Читаючи цей лист (від матері до сина), відразу відчувається вся біль, туга та любов за загиблою матір'ю : «Яким сумним був мій шлях, синочку, до середньовічного гетто. Я йшла містом, у якому пропрацювала 20 років. Спершу ми йшли пустельною Свічковою вулицею. Але коли ми вийшли на Микільську, я побачила сотні людей, які йшли до цього проклятого гетто. Вулиця стала біла від вузлів та від подушок. Хворих вели під руки. Паралізованого батька доктора Маргуліса несли на ковдрі. Один молодик ніс на руках стару, а за ним йшли дружина та діти, навантажені вузлами. Завідуючий магазином бакалії Гордон, товстий, з задишкою, йшов у пальто з хутряним коміром, а по обличчю його тік піт... Вразив мене один хлопець, він ішов без речей, піднявши голову, тримаючи перед собою розкрити книгу, з гордовитим і спокійним обличчям. Але скільки поряд було божевільних, сповнених жаху. Ішли ми бруківкою, а на тротуарах стояли люди і дивилися... Мені здається, у цьому натовпі байдужих очей не було; були цікаві, були безжальні, але кілька разів я бачила заплакані очі. Я подивилася — два натовпи, євреї у пальто, шапках, жінки у теплих хустках, а другий натовп на тротуарі одягнений по-літньому. Світлі кофточки, чоловіки без піджаків, деякі у вишитих українських сорочках.

Мені здалося, що для євреїв, що йдуть вулицею, вже й сонце відмовилося світити, вони йдуть серед грудневої нічної холоднечі...»[4, с. 71].

«Життя та доля» — роман - епопея Василя Семеновича Гроссмана, він багатьма літературознавцями був оцінений, як «Війна і мир» ХХ століття, через свою масштабність та епічність. Ця книга навіть стала бестселером у Британії, тому буде правильним вважати В. Гроссмана письменником зі світовим ім'ям.

А що стосується Бердичева та жителів міста, то вони завжди будуть вважати Гроссмана своїм земляком, прикладом цього є слова літературознавця Анатолія Бочарова, який досліджував життя та творчість Василя Семеновича : «Письменник не раз згадував рідний Бердичів, тепло писав він про ремісників, завдяки яким місто, де більшість населення жило в тісноті, в грязі, недоідаючи, виснажуючись на важкій роботі, зберігало атмосферу добродушності і наївності.»[1, с. 6].

Розкриття злочинів воєнної доби засобами літератури та мистецького сприйняття є важливими і для сьогодення, коли набувають поширення практики геноциду з боку рашистських агресорів та терористичних організацій Близького Сходу. Саме художні засоби через емоційні оцінки мають виховувати відразу до насилля, формувати етнічну толерантність та повагу до загальнолюдських цінностей.

Джерела та література:

1. Бочаров А.Г. Гроссман. Життя. Доля. Творчість. М. : 1990. с.6
2. Гроссман В.С. Бердичів не жартома, а всерйоз. М. : 1991. с. 3
3. Гроссман В.С. Вбивство євреїв в Бердичеві. К.: 2015, с. 5
4. Гроссман В.С. Життя та доля , Бібліотека Алія, 1990. с.71
5. Гроссман В.С. Старий вчитель, М. : 1962. с.10-11
6. Малахов В. Василь Гроссман : правда гіркоти // К.: Дух і літера, 2010. №21. с.79-80.

Андрій Семенчук

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ НА ВІННИЧЧИНІ В 1946-1950 РОКАХ

В статті розглянено основні аспекти соціально-економічних змін на Вінниччині у перші повоєнні роки. Особливу увагу приділено розвитку сільського господарства, промисловості, освіти та соціальному становищу населення.

Ключові слова. Вінниччина, сільське господарство, промисловість, повоєнні роки, освіта, економічні зміни, соціальні зміни, молодь, освіта тощо.

Період з 1946 по 1950 роки в історії Вінниччини був досить складним. Після закінчення Другої світової війни регіон, як і вся Україна, зазнав великих змін і випробувань. Цей час відзначився значущими